

БАТУРИНСЬКА

старовина

Випуск 4 (8)

Міністерство культури України
Національний історико-культурний заповідник
«Гетьманська столиця»
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т. Г. Шевченка
Чернігівське відділення
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
Чернігівська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

БАТУРИНСЬКА СТАРОВИНА

Збірник наукових праць

Випуск 4 (8)

Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2014

УДК 94(477.51)
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕР-2)46
Б 28

Редакційна колегія:

Н. Б. Реброва (відповідальний редактор),
О. Б. Коваленко (заступник відповідального редактора),
Л. Г. Кіяшко (відповідальний секретар),
С. І. Білокінь, Г. В. Боряк, В. О. Дятлов,
О. О. Маврін, С. О. Павленко,
Н. А. Сасенко, О. М. Тітова

Батуринська старовина: Збірник наукових праць / Відп. ред. Н. Б. Реброва. – Чернігів:
Б 28 Десна Поліграф, 2014. – Вип. 4 (8). – 164 с.

ISBN 978-617-7491-25-4

До збірника увійшли матеріали XII Батуринських читань, присвячених 285-й річниці з дня народження К.Г. Розумовського та 20-й річниці створення Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця».

Для науковців, викладачів, учителів, краєзнавців, усіх, хто цікавиться вітчизняною історією та культурою.

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (протокол № 9 від 25 вересня 2013 р.).

**На обкладинці розміщено світліну
із зображенням палацу К.Г. Розумовського у Батурині.**

УДК 94(477.51)
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕР-2)46

ISBN 978-617-7491-25-4

© Автори статей, 2014
© Видавництво «Десна Поліграф», 2014

Батуринаська старовина	81
Тамара Місечко До питання про долю надгробка К.Г. Розумовського	87
Олена Походзяца Іконографія гетьмана Кирила Розумовського у вітчизняному та європейському мистецтві	91
Тарас Шевченко В.В. Гартновський-молодший – зберігач національної історії	97
Наталія Реброва Родина Віктора Павловича Кочубея та Марії Василівни Васильчикової (за матеріалами епістолярної спадщини)	102
Шаміль Акічев, Микола Сосновський До питання про участь мешканців Батурина у Вітчизняній війні 1812 року	112
Любов Кіяшко Георгій Лукомський та його внесок у вивчення і збереження пам'яток Батурина	115
Ігор Верба Студія Володимира Щербини «Гетманство К.Г. Разумовського в зв'язі с предыдущей историей Малороссии»	117
Тетяна Кербут До питання про реставрацію Воскресенської церкви у Батурині в 50-х рр. ХХ ст.	120
Надія Кукса Залишки руїн замку Хмельницьких у Суботові: історія дослідження, реалії, перспективи	126
Марина Хармак До біографії В.Ф. Кирея	129
Сергій Білокінь Боротьба радянської влади проти української культурної спадщини у 20–30-х рр. ХХ ст.	135
Наталія Горська, Тетяна Можаровська Виставкові та інформаційні послуги музею (з досвіду Національного Кисво-Печерського історико-культурного заповідника)	141
Наталія Чергик Прийоми та способи передачі тематичної структури в інтер'єрній експозиції (на прикладі експозиційної зали «Канцелярська кімната» музейного об'єкту «Військова канцелярія» історико-культурного комплексу «Запорозька Січ»)	148
Віталія Карасенко Музейна педагогіка для батьків: шляхи вирішення проблеми екскурсійного обслуговування сімейних груп у музеї історії запорозького козацтва на о. Хортиця	151
Світлана Моїсеєнко Використання методичного прийому цитування поезій Т.Г. Шевченка і творів на шевченківську тематику в екскурсійній практиці Національного заповідника «Хортиця»	156
Світлана Котилова Створення 3-D візуалізації як етап проектування музейної експозиції (на прикладі проекту Січового куреня)	

Наукове видання

БАТУРИНСЬКА СТАРОВИНА

Збірник наукових праць

Випуск 4 (8)

Редакційна колегія:

Н. Б. Реброва (відповідальний редактор),
О. Б. Коваленко (заступник відповідального редактора),
Л. Г. Кіяшко (відповідальний секретар),
С. І. Білокінь, Г. В. Боряк, В. О. Дятлов,
О. О. Маврін, С. О. Павленко,
Н. А. Саснко, О. М. Тітова

Технічний редактор **О.М. Єрмоленко**
Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки **О.М. Єрмоленка**
Коректор **А.Г. Морозова**

Підписано до друку 08.12.2014.
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.
Ум. друк. арк. 10,25. Ум. фарб.-відб. 10,25. Обл.-вид. арк. 13,29.
Зам. 0039. Тираж 140 прим.

Видавець «Видавництво «Десна Поліграф»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року
Тел.: (0462) 972-664

Віддруковано «Видавництво «Десна Поліграф»
14001, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40

Наталія Чергік

**ПРИЙОМИ ТА СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ ТЕМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ В
ІНТЕР'ЄРНІЙ ЕКСПОЗИЦІЇ
(НА ПРИКЛАДІ ЕКСПОЗИЦІЙНОЇ ЗАЛИ «КАНЦЕЛЯРСЬКА КІМНАТА»
МУЗЕЙНОГО ОБ'ЄКТА «ВІЙСЬКОВА КАНЦЕЛЯРІЯ»
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО КОМПЛЕКСУ «ЗАПОРОЗЬКА СІЧ»)**

У статті схарактеризовано прийоми та способи, використані для передачі тематичної структури в інтер'єрній експозиції. До наукового обігу запроваджено нові музезнавчі терміни – «нав'язливі», «провокативні», «статусні» експонати.

Ключові слова: тематична структура, інтер'єрне зонування, «нав'язливі», «провокативні», «статусні» експонати.

«Військова канцелярія» представляє в історико-культурному комплексі «Запорозька Січ» канцелярію Війська Запорозького Низового. Теоретично, на етапі розробки базових документів щодо облаштування цього експозиційного об'єкту (наукова концепція, тематико-експозиційний план, тематична структура) було визначено, що «Військова канцелярія» матиме чотири експозиційні зали – «Сіни», «Кімната військового писаря», «Канцелярська кімната», «Комора», кожна з яких за типом має бути інтер'єрною експозицією зі складною тематичною структурою [18]. Практичне втілення цього задуму показало, що зображення тематичної структури в інтер'єрній експозиції – непросте завдання. З одного боку, концепцією передбачено створення «обжитого» інтер'єру зі «слідами буття» (щоб складалося враження, нібито в приміщенні хтось живе або працює), а, як відомо, в реальному житті у житлових або робочих приміщеннях люди не викладають речі за тематичним принципом, навіть якщо зонують життєвий простір (наприклад, виділяють зону відпочинку, сакральну зону, зону прийому і приготування їжі, кабінетну зону і т.д.). З іншого боку, базові документи визначають дану експозицію не безладною, хаотичною, безсистемною, а такою, в якій має проглядатись структура – тематичні розділи. Отже, постала проблема: як поєднати принцип «обжитості» й принцип «структурності» в інтер'єрній експозиції? Іншими словами, як продемонструвати тематичні розділи експозиції, створивши водночас її природною, «життєвою». У межах даної статті, на прикладі розкриття тематичної структури експозиційної зали «Канцелярська кімната», продемонструємо прийоми та способи, що були використані для вирішення цієї проблеми. При цьому до музезнавчого обігу запровадимо нові терміни, як-от «нав'язливі», «провокативні», «статусні» експонати.

Загальна тема експозиційного приміщення «Канцелярська кімната», «Січова канцелярія як установа, що утворила зв'язок з нинішнім часом через документи, створені січовим канцеляристами», розкривається трьома підтемами (іншими словами – експозиція має три експозиційні розділи): 1. Обсяги та умови роботи у Військовій канцелярії Запорозької Січі; 2. Штат та оплата праці у січовій канцелярії; 3. Ставлення до писемних людей у XVII–XVIII ст.

Основним джерелом формування першої підтеми «Обсяги та умови роботи у Військовій канцелярії Запорозької Січі» послужив вірш мандрівного монаха Климентія Зіновієва, присвячений «писарям розним»:

Писарское дело хоч то не цепом махать:
Да голову горше цепа тяжко часом вертать.

Бо потреба пишучи всяко размышляти:
 Жебы яко наилучше сенсов докладати....
 І треба до писання частых приседений:
 И к тому очима з пыльностью глядений.
 І на вязы тяжко есть нахыляючися:
 И на персы и к столу опираючися.
 І часто может писар так попрацовати:
 Же ся притрафляет почь, и две не поспати [8, с. 297].

Непросту робочу атмосферу в «Канцелярській кімнаті» передають нагромаджений інтер'єр, погане освітлення, велика кількість письмового приладдя. Атмосфера зайнятості та аскетизму створена завдяки використанню та розпорошенню по всій експозиційній площі так званих «нав'язливих» експонатів. «Нав'язливими» ми називасмо експонати, подані «над-кількісно». У «Військовій канцелярії» такими експонатами є папери, пера для письма, каламарі, чорнильніці, свічки. Якби цих предметів було небагато, навряд чи вдалося б передати той факт, що січова канцелярія останньої Запорозької Січі видавала за рік понад 4 000 документів (йдеться про так звані «відпуски» – чистовики, без урахування чернеток) [15]. Слабке природне освітлення і натомість велика кількість свічників також демонструють непрості умови роботи в канцелярії.

У зв'язку із обсягом та умовами роботи січових канцеляристів, на окрему увагу заслуговує тема вживання горілки писарями. У процитованому вірші Климентій Зіновійв з цього приводу зазначив: «І часом случается писати так трудно: Же аж не напившись горилки, то нудно» [8, с. 297]. Мрії про «оковиту» засвідчені пробою пера одного з писарів Запорозької Січі: «У нас горелка полинновая, в москаля – в скринце у бутылочки имеется. Пане Якове, вот горелки нет» [2, с. 454] Є підстави припускати, що думки про горілку виникали не тільки у автора цих слів, що пияцтво стало «спадковим» явищем у «писарській родині». Наприклад, один із інтерв'юерів О. Афанасьєва-Чужбинського зазначив, що стати писарем – «это наверняка сделаться горчайшим пьяницею. Писарь так и норовит, что бы сорвать с кого-нибудь на водку или вымогает угощение» [5, с. 166].

Практику вживання горілки писарями Запорозької Січі в експозиції «Канцелярської кімнати» демонструють рельєфні кахлі із зображенням сцени чаркування Чорта та Грифона (прототипом послужили кахлі фондової колекції Національного заповідника «Хортиця», виявлені археологами на місці Кам'янської Запорозької Січі (1730–1735 рр.). Проте більш емоційно пияцтво як професійну ваду, викликану нелегким робочим навантаженням писарів, передають так звані «провокативні» експонати: пляшка, штоф, чарки. «Провокативними» ми називасмо експонати, які викликають яскраві емоції, – сміх, подив, відразу. Наш досвід показав, що на пляшку, штоф, чарки дорослі відвідувачі реагують емоційно, активно, адекватно тематичному задуму експозиціонера.

Умови роботи передано також значною кількістю столового та кухонного посуду. В експозиції представлені стебло, миски, ложки, келихи, горщики, глечики, відро, черпаки для води. Підставою Зеленського: «Войсковый писарь всегда живет в своей канцелярии, ... где и кушают за одним столом со своими кухарями и со своею семьею, и лучше сказать, командою» [4, с. 22]. Очевидно, така ситуація не становила винятку. Наприклад, служителі московських приказів XVII ст. також приймали їжу на робочому місці, на користь чого свідчать документи про закупівлю приказами мила, рукомоїв, рушників, сковорідок, протівней, ложок та іншого столового посуду [14].

Таким чином, першу підтему «Обсяги та умови роботи у Військовій канцелярії Запорозької Січі»

ми виділили за допомогою трьох прийомів – використанням «нав'язливих» експонатів, розпорошен-ням цих експонати по всій експозиційній залі, введенням «провокативних» експонатів.

Друга підтема «Канцелярської кімнати» – «Штат та оплата праці у січовій канцелярії» продемон-стрована, передусім, інтер'єрним зонуванням, а також формою та наповненням столів. Інтер'єрне зонування у цій експозиційній залі полягає у принципах розташування трьох столів для трьох кате-горій канцелярських служителів: стіл старшого канцеляриста, стіл перекладачів, стіл решти канце-лярських служителів. Кількість та розстановка меблів демонструє той факт, що штат поділявся на певні категорії і складався у середньому з 20–40 осіб [15; 16]. Столи розставлені з урахуванням по-рад XL глави Генерального регламенту 1721 р. «О определении в канцеляриях», в якій, зокрема, за-значено: «Все сии служители, хотя некоторые в одной каморе вместе сидят, однако ж как возможно разлучены быть имеют, дабы друг другу в отправлении его никакого помешательства не чинил» [6].

Можливо, запорожці і не керувалися Генеральним регламентом для облаштування своєї канцеля-рії. Проте ми вважали прийнятним застосувати вищеназвані рекомендації. По-перше, у «Військовій канцелярії» створюємо образ присутнього місця [18], а Генеральний регламент 1721 р. являє со-бою документ, в якому описані принципи діяльності та устрою присутніх місць Російської імпе-рії XVIII ст. По-друге, ми прагнули показати штат січової канцелярії, використавши поради Гене-рального регламенту, в якому прописані правила розташування столів різних служителів присутніх місць: секретарю – праворуч від входу, нотаріусу – ліворуч, членам комісій – по центру [6]. Оскільки в експозиційній роботі ми користуємося методом історичної та етнографічної аналогії [18], поради Генерального регламенту в нашій експозиції представлені з урахуванням особливостей експозицій-ного об'єму «Канцелярської кімнати» та з урахуванням відомостей про штат військової канцелярії останньої Запорозької Січі.

У кількісному відношенні штат військової канцелярії Запорозької Січі не був сталим. Він збіль-шувався або зменшувався у залежності від необхідності та фінансових можливостей. Так, у 1755 р. в установі було задіяно 20 осіб, у 1762 р. – 30, у 1769 р. – 41. Загалом штат мав такий вигляд: військо-вий писар (голова січової канцелярії, йому у «Військовій канцелярії історико-культурного комп-лексу «Запорозька Січ» відведено окрему кімнату), старший канцелярист, підписар, канцеляристи, підканцеляристи, товмачі, перекладачі, писарі [15].

Старший канцелярист засвідчував документацію, вичитував, перевіряв та редагував документи, складені його помічниками. У цілому ці функції збігалися з функціями секретаря, прописаними Ге-неральним регламентом: «ему крепко того смотреть надлежит, чтоб все отправления или отпуски по уставам и резолюциям явственню и ясно изготовлены, и нужные копии сохранены были, дабы никакого пресмотра притом не приключилось: ибо он в том ответ дать, и того ради во всех отпра-вах имя свое подписать должен» [6]. Відштовхуючись від того, що секретарям в канцеляріях слід було «особливой стол с замком иметь» [6], робоче місце старшого канцеляриста у «Канцелярській кімнаті» представлено персональним столом зі стільчиком, розташованим ліворуч від входу, біля кахляної груби. Конструкцію столу ми запозичили з мідьориту А. Дюрера «Святий Ієронім в ке-лії» 1514 р. [1] й наділили його шухлядками під замком, у відповідності до поради Регламенту [6]. Стільчик за конструкцією аналогічний зображеному на гравюрі «Нестор Літописець до «Патерика Печерського» 1702 р. [13, с. 125]. Ми недаремно приділили особливу увагу столу та стільчику стар-шого канцеляриста, адже саме ці предмети виконують роль «статусних» експонатів у «Канцеляр-ській кімнаті». «Статусними» ми називаємо експонати, які підкреслюють статус приміщення або особи. Такими експонатами зазвичай бувають меблі, одяг, посуд (наприклад, простіший – глиняний, дерев'яний; більш вишуканий і коштовний – порцеляновий, кришталевий, скляний). У нашому ви-

падку стіл старшого канцеляриста – «статусний», бо він більш вишуканої роботи, ніж решта столів. «Статусність» стільчика полягає у тому, що він є місцем для індивідуального сидіння, на відміну від лавок для сидіння решти служителів січової канцелярії. Додатково статус старшого канцеляриста підкреслюють речі, розташовані на столі та поблизу нього: журнал для ведення записів, скринька з грошима, бронзова чорнильниця, мішок, діжка та посуд з провіантом, який виділявся на утримання канцелярії [15]. У такому вигляді цей комплекс сприймається відвідувачами як робоче місце «начальника», що відповідає задуму автора експозиції.

Намагаючись продемонструвати наявність у штаті січової канцелярії перекладачів, уздовж бічної стіни ми поставили для них окремих стіл, що, до речі, відповідає поради Генерального регламенту «переводчикам особый стол иметь» [6]. Перекладачі запорозької канцелярії робили переклади з польської, татарської, турецької, латини та грецької мов. Щоб виділити специфіку їхньої діяльності, виокремити їх від решти канцелярських служителів, на столі представлено репродукції документів ташовано так званій «акцентний» експонат. «Акцентним» ми називаємо експонат, який неодмінно приверне до себе увагу. Зазвичай акцентними експонатами виступають речі з текстилю [9, с. 97–98] або з дорогоцінних металів. «Акцентним» може бути тільки один експонат. У нашому випадку – це червоний атласний мішечок. Його місце саме тут, оскільки відомо, що в окремих випадках з Криму кореспонденція надходила у червоних або білих атласних мішечках [11]. Ми обрали червоний колір, оскільки в монохромній експозиції саме червоний колір привертає увагу.

Функції решти канцелярських служителів у загальних рисах полягали у складанні чернеток, відпусків та оригіналів; копіюванні та нотаріальному засвідченні внутрішньої документації; участі у збиранні податків та боргів, перевезенні товарів, роботі посольств і комісій зі спірних питань [15]. Оскільки згідно з регламентом «канцеляристы и копиисты могут, ежели место тесно, по два при одном ящике сидеть» [6], уздовж фасадної стіни ми поставили загальний довгий стіл для писарів, підписаря, канцеляристів, підканцеляристів. Стіл також має шухлядки, оскільки «все столы, как в канцеляриях, так и в конторах ... тако изготовлены быть, чтоб всякой у своего места дело свое за замком иметь мог» [6]. На столі представлено комп'ютерні репродукції документів Архіву Коша останньої Запорозької Січі різного змісту і форми: накази, ордери, інструкції, донесення, рапорти, чолобитні, прохання, атестати, паспорти, свідоцтва, білети, розписки, векселі, заповіти, ухвали, репери, описи, реєстри, листи і т.п.

Таким чином, друга підтема «Штат та оплата праці в січовій канцелярії» продемонстрована трьома способами: інтер'єрним зонуванням, використанням «статусних» експонатів, введенням «акцентного» експонату.

Теоретичною основою третьої підтеми «Канцелярської кімнати» – «Ставлення до письменних людей у XVII–XVIII ст.» стали спостереження Климентія Зіновієва про те, що письменні не завжди відчували до себе доброзичливе ставлення з боку людей неписьменних. Наприклад, він засвідчив побутування думки, ніби «через писемних западається світ» або що «з писемних все зло буває» [8, с. 180]. Непорозуміння між письменними і неписьменними людьми Климентій Зіновієв порівняв із тим, «яко тяжко трезвому із п'яним обитать, тако і письменному із простим пробувають». Автор віршів пояснив різницю у «звичаях» і «обичаях» – способах мислення та поведінки письменних і неписьменних людей: «Бо в простого мужыка простые есть обичаи: а в писменных особные полѣтычныи звычаи» [8, с. 90]. Такими «особними політичними звичаями» могли бути знання і вміння витіювати формулювати на папері звичайні вирази, що, безумовно, надавало писарям певної суспільної ваги і впливу. У цілому, вірші Климентія Зіновієва засвідчують недовіру до писарів з боку неписьменного

населення на рубежі XVII–XVIII ст.

Очевидно, таке ставлення до писарів зберігалось у народі доволі довго. Показовим прикладом служить діалог О. Афанасьєва-Чужбинського з уже згаданим мешканцем с. Балки. На питання вчепарод ледаций (дрянной)» [5, с. 166]. Відлуння негативного ставлення до писарчуків зустрічаємо у приказках початку XX ст.: «Пише, дере і гроші бере» [17, с. 17] – писарство ототожнено із хабарництвом; «Писар пише, писар маже, так запише, як хто скаже» [17, с. 19] – роботу писаря представлено за принципом «за ваші гроші – будь-який каприз, як скажете – так і запишемо»; «Писар провинився, а шевця повісили» [17, с. 20] – передано думку, що писарю все зійшло з рук, за принципом «Б'ють Хому за Яремину вину» [17, с. 20].

Як же ставилися до писарів на Січі? Дослідження показують, що за часів Нової (останньої) Запорозької Січі статус писарів у порівнянні з XVI–VII ст., помітно зріс, оскільки після повернення під російську протекцію у 1735 р. значно зросло значення ділової документації. Відповідно зросла потреба у грамотних і досвідчених писарях. Свідченням підвищення ролі військових писарів може слугувати той факт, що впродовж сорока років існування останньої Запорозької Січі (1734–1775 рр.) у Коші змінилося 27 кошових отаманів, 14 військових суддів та лише 4 військових писарі! Тож специфіка діяльності писарів на Січі певною мірою служила своєрідним імунітетом, який міг захистити не тільки у разі приходу до влади на Січі представників іншої «партії», а й під час більш глобальних змін, як-от її зруйнування у 1775 р. Щопри усунення з посади і арешт військового писаря Івана Глоби, усі 15 канцеляристів Коша залишилися виконувати свої обов'язки при комендантові П. Норову. Їм було призначено річне жалування у розмірі 30 карб. Після закінчення роботи «Комісії» з розбору питань пов'язаних із ліквідацією Січі, усі вони мали бути переведені до штату Новоросійської губернської канцелярії [12, с. 108]. Прикладом прояву шани до писарів є «Атестати» служителів січової канцелярії: всі вони «служили верно и радетельно, без всякого малейшего поткновения, не щадя живота своего» [2, с. 439–538]. Повага до писаря відображена у «Донесенні козаків Бугогардівської паланки кошовому отаманові Григорію Федорову»: козаки звинувачували свого полковника у привласненні внеску на Гардову церкву і просили призначити їм нового полковника, а між іншим зазначили, що «писар і осаул нам угодни будуть» [2, с. 130–132].

Між тим, частина документів архіву Коша демонструє неоднозначне ставлення до писарів з боку січового товариства. Наприклад, з ордера київського генерал-губернатора Михайла Леонтьєва до Коша від 28 квітня 1747 р. дізнаємось про гардового писаря, який разом із осавулом підмовив «придворних ... служащих на жалованье казаков» пограбувати мешканців с. Песярівка Уманського повіту Брацлавського воєводства. Генерал-губернатор вимагав від Коша «учинить наказание по вашим воєковим обикновениям, даби как им (писарю та осавулу), так и другим их братьи, на то смотря впрядь, такова дерзновения чинить било непорадно». Кіш жодної сатисфакції писарю та іншим учасникам нападу на польських пілданых не учинив, відповівши, що не знають, про кого йдеться [2, с. 285–286, 294]. Аналогічно вирішилося питання з іншими служителями січової канцелярії – «славними» (так вони названі в документі) товмачами, звинувачуваними у крадіжці коней, волів, одягу та зброї у татар: «I хотя о той покраже кошевого атамана и просыли, точию ничего не учинено і той жалобы слышет не хотел» [3, с. 261–263]. Для порівняння, абсолютно протилежну реакцію Коша викликали дії писаря Самарської паланки Павла Пуриса, який «немало число разним Войска Запорожского козакам задолжившиися денег и, приключа Войску Запорожскому знатние обиди, к тому же являясь бить в некоторых своїх погрешениях подозрителен, тайним образом отсюда в Малую Россию бежал». Кіш просив козацьку старшину «для сиску и привоуду его сюда... чинить надлежащее спомощество-

ваніе» [2, с. 315].

Цікаві факти з життя письменних людей на Січі навів Лука Зеленський. Він зазначив, що «грамотные казаки, коих немало было на Сечи и по зимовникам, жили скромно и в большем между собой согласии». Враховуючи це, стає зрозумілим, чому на Січі не вірили, що козак Щербинівського куреня Грицько Похил, прозваний Письменним через знання грамоти, «водить на разбой собой набранну чату» і «бурлить по Украине не хуже простого вора», адже вважали його «прескромною» людиною. Очевидно, вони певною мірою виокремлювалися серед решти січовиків, які жили «по простому дурачеству», були «великими забавниками» та «шалунами» [4, с. 38].

У цьому випадку заслугоує на увагу ще одне зауваження архімандрита Луки Зеленського. Він зазначив, що Грицько Похил «по своему несчастью(!) знал грамоты». «Нещастя» полягало в тому, що письменна людина на Січі передбачала, «что его письменство не даст ему в руки не только кошевской булавы и судейской трости, но и есаульскую насеку» [4, с. 42].

Ще один цікавий факт. Перед смертю колишній запорозький військовий осавул, а згодом отаман Чорноморського війська, Сидір Білий спробував запобігти обранню своїм наступником письменного Антона Головатого, сказавши: «З письма та письменних людей нема добра, і ви ... Військо Запорозькое, пропадете от них» [10].

Тож перед нами постала непроста задача: як експозиційними засобами передати почуття поваги і побоювання, шани і недовіри до служителів січової канцелярії, викликані частково поведінкою і моральними орієнтирами самих писарів? Враховуючи вищевикладені факти, ми вирішили представити єдиним комплексом як суперечливість особистостей писарів, так і неоднозначне ставлення до них з боку решти січового населення. На чільній стіні розмістили шкіряний багатоярусний конверт, зшитий по аналогії із виробом, зображеним на натюрморті пензля невідомого українського художника XVIII ст. [7, с. 271]. У кишенях конверту ми розмістили репродукції текстів вищезгаданих документів.

Отже, застосовуючи такі прийоми, як інтер'єрне зонування, використання «нав'язливих» експонатів, компактний показ «провокативних», «статусних» та «акцентних» експонатів, нам вдалося створити «обжитий» інтер'єр і водночас передати тематичну структуру музейної експозиції.

1. Альберт Дюрер. «Блаженный Иероним в кельи» 1514 г. Режим доступа: <http://evqeniamaroc.livejournal.com>

2. Архів Коша нової Запорозької Січі. Копус документів 1734–1775. – К., 1998. – Т. 1. – 394 с.

3. Архів Коша нової Запорозької Січі. Копус документів 1734–1775. – К., 2000. – Т. 2. – 746 с.

4. Архімандрит Леонтій (Лука Яценко-Зеленський). Подорожі на Запорозьку Січ у 1749–1750 рр. / [упорядники: В. Грибовський, В. Мільчев]. – К., 2012. – 100 с.

5. Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южную Россию. Часть 1. Очерки Днепра. – СПб., 1861. – 465 с.

6. Генеральный регламент или Устав по которому Государственные Коллегии, також и все оных принадлежащих к подданнейших поступать имеют // Полное собрание законов Российской империи. Собрание (1649–1825): Том 6 (1720–1722) : Режим доступа: <http://www.nlr.ru>

7. Жолтовський П.М. Український живопис XVII–XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1978. – 328 с.

8. Климентій Зіновій. Вірші. Приповіді посполиті. – К.: Наукова думка, 1971. – 392 с.

9. Климов А. Проблемы машинного производства ковров // Советское декоративное искусство. – М., 1982. – Вып. 5. – С. 92–105.

10. Кузик Т.Л. З письма та писемних людей нема добра? Запорозька Військова канцелярія, військова «простота» і «проста вольниця» // Київська академія. – К., 2008. – Вып. 5. – С. 125–143. Режим доступа: <http://archive-k.mylivepage.com>

11. Материали по истории Запорозья и пограничных отношений (1743–1767 г.). Режим доступа: <http://archive-k.mylivepage.com>

12. Мільчев В.І. Соціальна історія запорозького козацтва кінця XVII–XVIII століття: джерелознавчий аналіз. – Запо-

13. Овчінников В. Історія книги: Еволюція книжкової структури. – Львів: Світ, 2005. – С. 125.
14. Писарькова Л. Чиновники на службі в конці XVII – середині XIX века. Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru>
15. Сняк І.Л. Джерела з історії діловодства запорозького козацтва доби Нової Січі (1735–1775): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06. – К., 2006. – 20 с.
16. Сняк І.Л. Компетентія Військової канцелярії Війська Запорозького в період Нової Січі // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Рівне, 2011. – Вип. 22. – С. 23–25.
17. Українські народні прислів'я та приказки. – К., 1955. – 446 с.
18. Чергик Н.Ю. Наукова концепція музейно-експозиційного об'єкту «Військова канцелярія» історико-культурного комплексу «Запорозька Січ» // Заповідна Хортиця: Матеріали V міжнародної науково-практичної «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці». – Спеціальний випуск: Збірка наукових праць. – Запоріжжя, 2011. – С. 147–152.

Наталія Чергик

***Приёмы и способы передачи тематической структуры в интерьерной экспозиции
(на примере экспозиционного зала «Канцелярская комната» историко-культурного
комплекса «Запорожская Сечь»)***

В статье охарактеризованы приёмы и способы, использованные для передачи тематической структуры в интерьерной экспозиции. В научный оборот введены новые музейно-экспозиционные термины – «навязчивые», «провокационные», «статусные» экспонаты.

Ключевые слова: тематическая структура, интерьерное зонирование, «навязчивые», «провокационные», «статусные» экспонаты.

Natalja Cherhik

***Techniques and methods of implementation of thematic structure in the interior exposure
(on the example of the exhibition hall of «chancellery» of the Historical and Cultural Complex
«Zaporozka Sich»)***

The paper describes the techniques and methods used for implementation of thematic structure in interior exposure. The following Museological terms – «obsessive», «provocative», «status» exhibits are introduced.

Keywords: thematic structure, interior zoning, «intrusive», «provocative», «status» exhibits.